
BEDŘICH VÁCLAVEK A NĚKTERÉ OTÁZKY MARXISTICKÉ LITERÁRNÍ KRITIKY

MILAN SUCHOMEL

Není tak docela náhoda, že se v tomto sborníku sešly hned dva příspěvky o Bedřichu Václavkovi. Václavkovo jméno bylo nedávno s důrazem vysloveno ve veřejné výměně názorů, která se dotýkala věcí literatury, kultury a kulturní politiky. Byl při té příležitosti jmenován jako zakladatelský duch československé marxistické estetiky a byl také uváděn v souvislosti se svým brněnským působením a v souvislosti s dodnes nepřerušenou kontinuitou vysoké úrovně tohoto oboru právě v Brně. (Tvorba 1971, č. 12.) Naše universita a naše fakulta má nepochybně na udržování této kontinuity svůj podíl. Můžeme poukázat na sborník *Bedřich Václavek*, vydaný péčí pracovníků fakulty v roce 1963, na jiné příspěvky s václavkovskou tematikou předtím i potom a ovšem i na práce další, v kterých je Václavek nějak přítomen, i když jeho jméno v nich třeba ani nepadlo.

Má poznámka se chce dotknout některých aspektů Václavkova díla, aspektů, jak se ukazuje, dosud aktuálních.

Když mladý, teprve začínající Václavek hledá sám sebe, když si vymezuje svůj pracovní a životní úkol, spojuje toto hledání s vůlí najít poměr k době, k objektivnímu světu, o jehož podobě rozhoduje úsilí hromadné. Hledá hodnoty a kritéria hodnot a chce postihnout současnost v tom nejhlavnějším. Jeho umělecký program se rozvíjí v jednotě s jeho světonázorovou volbou, s jeho prohlubující se socialistickou vírou. Žádá po umění, aby se neizolovalo od účelů mimouměleckých. Ale zároveň v umění odmítá utilitarismus a básnické moralizování, tendenci připouští jen tenkrát, je-li nezáměrná, spontánní. Spontánnost je od umění neoddělitelná, má-li být umění věcí života. Nejde o témata, ale o zvládnutí, osvojení, polidštění skutečnosti. Přitom se Václavkova pozice vyhraňuje nesouhlasem s tím všeobecným výkladem humanismu a socialismu, jak ho přinášela brněnská Literární skupina. Odmítá soulad za každou cenu, věrnost iluzím a tradičním ideálům. Neboť to vše brání tomu, aby bylo dosaženo opravdové jednoty mezi básníkem a světem, brání tomu, aby skutečnost byla lidsky ovládnuta.

Za literárními rozpory shledává Václavek rozpory politické, sociální a třídní. Svůj poměr ke skutečnosti určuje v první polovině dvacátých let skrze proletářskou poezii. Ztotožňuje se tehdy s Jiřím Wolkrem a i když později přijímá tu podobu poezie, jakou jí vtiskl Vítězslav Nezval, pořád mu záleží na tom, aby Wolkrovo dílo nebylo — zejména svými oslavovateli — zभावováno revolučního obsahu. Také v Nezvalově díle chce vidět paralelu k vitální energii revolučních mas: jednou jsou rozbíjeny pevné formy sociální a státní, podruhé strnulé formy umělecké a myšlenkové.

Tato dynamičnost, toto otvírání cest vývoji a tvorbě je stálou vlastností Václavka — estetika a kritika. Dožaduje se řádu v umění a v životě; zajistit ho má koncepce, která by byla adekvátní skutečnosti, která by byla na úrovni doby; která by rozeznala neudržitelnost toho, co je, ale překónávala by rozklad a negaci novými hodnotami, kladnou vírou a jí odpovídající aktivitou. Vztah uměleckého tvůrce k objektivnímu světu považuje Václavek za určující slohotvorný princip; předpokládá, že to má být vztah pozitivní a činný; a že objektivním a obecným hodnotám jest dáti přednost před pouze hodnotami individuálními. Takové stanovisko reklamuje pro moderního člověka. Nepřipouští, že by moderní člověk a moderní básník mohli být zaujati sami v sobě a nestarat se o svět. Opíraje se o sociologii a historický materialismus zamýšlí Václavek odvodit ze vzájemných relací společenského a uměleckého vývoje pevná objektivní kritéria pro posuzování umění, především současného a budoucího, ujasnit si perspektivu.

Zápas o nové umění neodděloval od zápasu za novou organizaci společnosti. Uvědomoval si, že ztrácí-li umění sociální základnu, stává se výlučnou záležitostí bez opory obecné pospolitosti: umělec se stává izolovaným specialistou, který pozbývá vnitřní přesvědčení o významu své práce pro společnost a o nutnosti své existence. Hrozí pak, že se umění stane náhražkou života, dráždidlem, ventilem pro nahromaděné napětí. Za takto pokročilé krize nemůže být umělec důsledně pravdivý, aniž by se jeho otevřenost proměnila v křiklavou obžalobu. Zbývá pak druhá možnost — odvrát od skutečnosti anebo její zkreslování. Nové možnosti umění jsou tak vázány na nové možnosti života; Václavek je váže na perspektivu socialistické revoluce, přičemž odmítá považovat komunismus za úzký program politický a stavovský a chápe ho jako velikou, opravdovou víru ve zlepšení řádu lidských věcí.

Spoluvytvářet řád, který by byl adekvátní skutečnosti, který by byl na úrovni doby, znamená podryvat půdu pod nohama všemu, co se tváří jako hotové a definitivně zformované — co by se tedy mohlo zdát pevné a oporu skýtající; takové je dialekticky rozporné stanovisko Václavkovo. Proto se jeho útoky obracejí proti naturalismu, proti jeho napodobivosti, pouhé reprodukčnosti; naturalismus mu byl příliš jen opakováním toho, co už je, byl příliš trpný vůči skutečnosti. V socialistickorealistické syntéze třicátých let požaduje Václavek, aby se spisovatelův aktivní, revoluční vztah ke společenské skutečnosti řešil v samé literatuře, v samém uměleckém výrazu, v samém básníkově vidění. Trvá na tom, že se nedá básnit z téže a že to, co je v básni nové, musí být nové básnický. Tvárový tradiceionalismus a eklekticismus nedochází u Václavka důvěry proto, že za ním tuší myšlenkovou stagnaci, porušený vztah ke skutečnosti, závislost a nesamostatnost, nedostatek odvahy k vlastnímu názoru a postoji. Proto také připomíná, že pouze politická orientace nevyřeší záležitosti kultury a umění, a když promýšlí program socialistického realismu, varuje před lidmi, „kteří si osvojili základní politický čich a jistou aparaturu výrazovou“ a myslí si, že s touto výzbrojí „mají již všechny předpoklady pro bojovnou literaturu“.

Václavkův literárně-kritický vývoj vidím jako sérii pokusů o revizi funkce poezie v životě a v soudobé společnosti — od počátečního stadia proletářského přes poetistické až k socialistickorealistickému. Trvalé je

ve Václavkových proměnách vědomí vývoje z protikladů, v němž to, co je skutečné, vítězí nad tím, co je iluzorní. Nad neodpovědné fabulování povyšoval rozvíjení skutečných procesů a rozporů reálné skutečnosti. Jeho kritickou devizou bylo — řečeno jeho vlastními slovy — dotvářet pravdu, „která vždy leží nehotová před námi. Spoluvytvářeti ‚pravdu‘ zítřka původním, nebojácným, žádná omezení si neukládajícím básnickým poznáním, toť právě jeden z předních úkolů básníka, při jehož plnění pravda a krásno, jindy rozloučené, spadají vjedno“.

